

BADĪ'AZ-ZAMĀN FURŪZĀN-FAR, *Ma'āxid-i qışaş u tamīlāt-i Matnawī*
(İntişārāt-i Dānişgāh-i Tahrān, 214), Çāp-xāna-i Maclis
(Tahrān), 1333 h.ş. 4+266 sahife

Şark-İslām dünyasında *Kur'an*'dan sonra hemen hemen en çok okunan ve raġbet gören *Matnawī*'deki kıssa ve temsillerin kaynaklarını göstermek maksadiyle kaleme alınan bu eser, müellifinin ifadesine göre (s. b önsöz), yirmi beş yıllık bir çalışmanın mahsulüdür. *Matnawī* gibi oldukça hacimli bir eserde geçen yüzleri aşkın hikâye ve temsillerin bir bir kaynaklarını araştırmanın, bilhassa şarkta bu hikâye ve temsilleri bir araya toplayan bir tetkikin yapılmamış olması göz önünde tutulursa, güçlüğü ve verilen bu kadar uzun zamanın bile kâfi gelebileceği kendiliğinden anlaşılır. Filhakika böyle bir işin tam yapılabilmesi, müellifin de ifade ettiği gibi (s. a v.d.), yazılı kaynakların taranması ile birlikte, müslüman halk arasında şifahî olarak, nakledilegelen hikâye ve temsillerin derlenmesi gibi çok geniş bir çalışmayı da zarurî kılmaktadır. Bu son çalışmanın ise, münferid birkaç tetkik hariç, henüz başlangıçta olduğu malumdur. Bu bakımdan müellif haklı olarak çalışmasını sâdece yazılı kaynaklara inhisar ettirmiştir (s. c - d). Bunun için de önce *Matnawī*'deki hikâyeler tesbit edilmiş, sonra da Mevlânâ'dan önce veya devrinde yazılmış olan eserlerde, bunlarla ilgili gördüğü hikâye ve temsiller kaydedilmiştir (s. b). Müellifin eserine göre bu şekilde tesbit edilip kaynakları gösterilen hikâye ve temsillerin sayısı ikiyüz altmış dördü bulmaktadır ki, bu kendinin de ifade ettiği gibi (s. d), *Matnawī*'deki bütün hikâye ve temsilleri göstermekten uzaktır. Nitekim ilk bakışta eserde teferruatın ziyade çerçeve hikâyeler üzerinde durulduğu görülür. Filhakika meselâ, *Matnawī*'den ilk olarak ele alınan "Pâdişahın câriyeye âşık oluşu"na dair çerçeve hikâye içerisinde Musa ve İsa Peygamberler hakkında anlatılan semâvî sofra ve nimetlerle ilgili hikâye ve temsillerden hiç bahsedilmemiştir. Buna göre müellif ya bu hikâye ve temsillerin kaynaklarını tesbit edemediği, veya bunların herkes tarafından bilindiğini farzettığı için işaretine lüzum görmemiştir. Bu cihetler nazar-ı itibare alınsa bile, bu hikâyelerin veya temsillerin tesbiti yerinde olurdu. Filhakika böyle bir tesbit, ileride bu sahada çalışmak isteyenlerin işini kolaylaştıracağı gibi, *Matnawī*'nin de muhteva bakımından gerçek değerini göstermiş olacaktı. Daha açık bir ifade ile, bu sahada çalışmak isteyenler, çalışmalarını, zamanlarının büyük bir kısmını işgal edecek olan bu tesbit işi yerine daha çok bu hikâye veya temsillerin kaynaklarını araştırmağa hasredeceklerdi. Eserde, göze çarpan ikinci bir eksiklik de hikâyelerin asılları ile *Matnawī*'deki şekilleri arasındaki irtibat derecesinin tesbiti meselesidir. Filhakika müellif, eserinde *Matnawī*'deki bir hikâye veya temsili kaydettikten sonra, sadece bu hikâye ve temsilin kaynağı şudur demek ve tarih sırasıyla bu kaynakları sıralamakta ve bunların *Matnawī*'deki benzerleri ile ne derece ilgili olduklarına işaret edilmemektedir. Müellif tarafından takibedilen bu usul, pek hatalı olmamakla beraber, şu şekilde bir yol tutulsaydı daha mantıkî olurdu: *Matnawī*'deki herhangi bir hikâye alındıktan sonra bu, önce Mevlânâ'nın en çok okuyup, tesiri altında kalmak ihtimali olan eser-

lerde aranmalı, bu eserlerden birinde bulunduğu takdirde, bundan Mevlânâ'nın ne derece faydalandığı, doğrudan doğruya alınmış kelime, tâbir veya cümlelerin bulunup bulunmadığı cihetini tedkike gidilmeli, sonra da eğer varsa hikâyenin daha eski kaynakları gösterilmeli idi. Böyle bir usul bize aynı zamanda *Matnawî*'nin kaleme almış şekli hakkında da tam bir fikir vermiş olurdu. Her ne kadar mevcut menakıb-nâmeler, bu eserin Mevlânâ tarafından irticalen söylenip, Hüsameddin Çelebi tarafından tesbit edilmek suretiyle meydana geldiğini kaydetmekte iseler de, bu husus şimdiye kadar tahkik edilmemiştir. Nitekim *Matnawî*'nin baştan onsekiz beytinin doğrudan doğruya Mevlânâ'nın kaleminden çıktığı malumdur. Acaba eserde bundan başka bu şekilde vücuda gelmiş daha başka parçalar var mıdır? Bunun için de bu hikâyelerin kaynakları ile olan irtibat dereceleri tam olmasa bile kısmen bir fikir verebilir. Filvaki, eğer bu hikâyelerle kaynakları arasında kelime veya ifade benzerlikleri çoksa bunların Mevlânâ tarafından bu kaynaklardan doğrudan doğruya faydalanıldığı bir anda kaleme alındıkları veya hiç olmazsa, bu hikâyeler irticalen söylenirken, kaynaklarının Mevlânâ'nın yanında bulunduğu veyahut da muhtevalarının ezberinde olduğu düşünülebilir.

Bu gibi bazı eksikliklerine ve bir başlangıç sayılmasına rağmen bu eser, hayatının büyük bir kısmını Mevlânâ ve etrafındakilerin tercüme-i hal ve eserlerine dair kıymetli eserler vermeğe hasreden Badî' az-Zamân Furûzânfâr'ın geniş bilgisinin güzel bir örneğini teşkil etmektedir.

TAHSİN YAZICI